

Sygn. akt II UK 523/16

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 14 listopada 2017 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Halina Kiriło (przewodniczący, sprawozdawca)

SSN Krzysztof Staryk

SSN Jerzy Kuźniar

w sprawie z wniosku H. D.
przeciwko Zakładowi Ubezpieczeń Społecznych Oddziałowi w [...]
o prawo do renty rodzinnej,
po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Pracy, Ubezpieczeń
Społecznych i Spraw Publicznych w dniu 14 listopada 2017 r.,
skargi kasacyjnej wnioskodawczyni od wyroku Sądu Apelacyjnego [...]
z dnia 15 marca 2016 r.,

**uchyla zaskarżony wyrok w punkcie I i przekazuje sprawę w
tym zakresie Sądowi Apelacyjnemu [...] do ponownego
rozpoznania, pozostawiając temu Sądowi rozstrzygnięcie o
kosztach postępowania kasacyjnego.**

UZASADNIENIE

Decyzją z dnia 8 stycznia 2014 r. Zakład Ubezpieczeń Społecznych Oddział
w [...] odmówił H.D. prawa do renty rodzinnej po zmarłej matce Z. D.

Sąd Okręgowy w Ś. wyrokiem z dnia 13 maja 2015 r. oddalił odwołanie wnioskodawczynie od powyższej decyzji, a Sąd Apelacyjny [...] wyrokiem z dnia 15 marca 2016 r. oddalił jej apelację od orzeczenia pierwszoinstancyjnego i rozstrzygnął o kosztach nieopłaconej pomocy prawnej udzielonej wnioskodawczynie z urzędu w postępowaniu apelacyjnym.

W sprawie ustalono, że H.D., urodzona 20 marca 1965 r., córka W. i Z. D., ukończyła jedynie szkołę podstawową. Wnioskodawczynie od lat dziecięcych miała problemy psychiczne i zaburzenia adaptacyjne, w tym problemy z nauką. W dniu 18 grudnia 1980 r. została skierowana do Wojewódzkiego Szpitala dla Nerwowo i Psychiczenie Chorych w S. w związku z podjęciem próby samobójczej. Po przeprowadzeniu badania nie stwierdzono u niej objawów produktywnych i skierowano ją do Sanatorium Neuropsychiatrii Dziecięcej w K. W dniu 10 lutego 1981 r. odwołująca się była konsultowana przez lekarza psychiatrę w Poradni Zdrowia Psychicznego, który stwierdził u niej obniżenie sprawności umysłowej z zaburzeniami zachowania w formie negatywizmu i postawy agresywnej, zalecając podjęcie pracy w OHP. W trakcie pobytu na oddziale psychiatrycznym w okresie od 23 kwietnia 1983 r. do 6 maja 1983 r. rozpoznano u wnioskodawczynie zaburzenia zachowania na podłożu nieprawidłowej osobowości i ociążałości umysłowej. Natomiast dopiero w trakcie hospitalizacji psychiatrycznej w okresie od 1 czerwca 1993 r. do 30 czerwca 1993 r. po raz pierwszy rozpoznano u badanej osobowość schizoidalną, a następnie schizofrenię paranoidalną. W latach 1993 - 1996 nie stwierdzono u odwołującej się aktywnej psychozy, lecz zaburzenia zachowania u osoby niedojrzałej psychicznie i ociążałej umysłowo. Wnioskodawczynie po ukończeniu szkoły podstawowej podejmowała różne prace fizyczne, ostatnio jako przewijaczka. Matka odwołującej się, Z.D., pobierała rentę z tytułu całkowitej niezdolności do pracy od dnia 1 grudnia 1998 r., a od dnia 6 maja 2000 r. emeryturę. Z.D. zmarła w dniu 3 kwietnia 2013 r.

W dniu 21 czerwca 2013 r. odwołująca się złożyła wniosek o rentę socjalną. Orzeczeniem z 21 sierpnia 2013 r. Lekarz Orzecznik ZUS uznał wnioskodawczynię za całkowicie okresowo niezdolną do pracy od dnia 1 lipca 2013 r., jednocześnie potwierdził, że niezdolność ta ma związek z naruszeniem sprawności organizmu powstałym przed ukończeniem 18-go roku życia. Decyzją z 9 września 2013 r.

organ rentowy przyznał wnioskodawczyni prawo do renty socjalnej od dnia 1 lipca 2013 r. W dniu 22 lipca 2013 r. H.D. wystąpiła z wnioskiem o przyznanie jej prawa do renty rodzinnej po zmarłej Z.D.. Orzeczeniem Lekarza Orzecznika ZUS z 21 sierpnia 2013 r. u wnioskodawczyni rozpoznano schizofrenię paranoidalną, stwierdzając całkowitą okresową niezdolność do pracy i ustalając datę jej powstania na dzień 1 lipca 2013 r. Komisja Lekarska ZUS orzeczeniem z 2 grudnia 2013 r. uznała wnioskodawczynię za całkowicie okresowo niezdolną do pracy z uwagi na rozpoznanie schizofrenii paranoidalnej, przyjmując datę zgłoszenia wniosku (tj. 22 lipca 2013 r.) za dzień powstania niezdolności do pracy. Decyzją z dnia 8 stycznia 2014 r. organ rentowy odmówił wnioskodawczyni prawa do renty rodzinnej po zmarłej Z.D., z uwagi na ustalenia Komisji Lekarskiej ZUS odnoszące się do daty powstania całkowitej niezdolności do pracy wnioskodawczyni.

Sąd Okręgowy uznał, że wnioskodawczyni nie spełnia tej przesłanki przyznania prawa do renty rodzinnej, jaką w świetle art. 68 ust. 1 pkt 3 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (jednolity tekst: Dz.U. z 2013 r., poz. 1440; dalej: ustawa emerytalna) jest powstanie całkowitej niezdolne do pracy oraz do samodzielnej egzystencji lub całkowitej niezdolności do pracy w okresie, o którym mowa w pkt 1 lub 2.

Powołani w toku postępowania biegli M. G. (psycholog) i M. Ż. (psychiatra) zgodnie stwierdzili, że wnioskodawczyni od lat dziecięcych miała problemy psychiczne i zaburzenia adaptacyjne, w tym problemy z nauką szkolną, ale przez długi czas nie brała neuroleptyków. Zdaniem autorów opinii, zaburzenia zachowania na podłożu nieprawidłowej osobowości i ociążałości umysłowej nie mogą stanowić podstawy do przyjęcia, że wnioskodawczyni była całkowicie niezdolna do pracy przed 1993 rokiem, kiedy to po raz pierwszy w ogóle zdiagnozowano u niej chorobę psychiczną - schizofrenię. Kolejni biegli, którzy wydawali opinię w niniejszej sprawie: M. B. (psycholog) i W. B. (psychiatra), podzielili stanowisko biegłych M. G. i M. Ż. zauważając, że dopiero w 1993 r. u wnioskodawczyni rozpoznano osobowość schizoidalną. W zakresie neurologicznym, biegła J. Ł. nie znalazła podstaw do uznania badanej za całkowicie niezdolną do pracy.

W ocenie Sądu pierwszej instancji, zarówno dokumentacja lekarska, a nawet wywiad udzielony biegłym podczas badania, nie daje podstaw do przyjęcia w sposób wiarygodny, przy uwzględnieniu zasad logicznego myślenia i zasad doświadczenia życiowego, aby powódka była niezdolna do pracy przed 1993 rokiem, a także w okresie późniejszym. Faktem jest, że leczyła się ona psychiatrycznie od wczesnego dzieciństwa. Niemniej jednak dla zasadności przyznania prawa do renty rodzinnej po zmarłej matce, niezbędne stało się wykazanie, że przed ukończeniem 16 roku życia wnioskodawczyni była całkowicie niezdolna do pracy. Fakt trwającego wówczas leczenia nie jest tożsamy z ustaleniem całkowitej niezdolności do pracy w tym okresie, a tym bardziej niezdolności do samodzielnej egzystencji.

Sąd Apelacyjny podzielił ustalenia faktyczne Sądu pierwszej instancji i stwierdził, że w niniejszej sprawie niekwestionowane jest, iż wnioskodawczyni jest osobą całkowicie niezdolną do pracy w związku z naruszeniem sprawności organizmu powstałym w dzieciństwie oraz, że jest ona uprawniona do renty socjalnej. Z uwagi na wiek wnioskodawczyni, badanie jej uprawnień do dochodzonego świadczenia, w szczególności ustalenia daty powstania całkowitej niezdolności do pracy, koncentrowało się na weryfikacji spełnienia warunku, wskazanego w art. 68 ust. 1 pkt 3 ustawy emerytalnej. Zdaniem Sądu drugiej instancji, schorzenia psychiatryczne, w zaawansowaniu których ubezpieczona dopatrywała się podstaw do przyznania prawa do renty rodzinnej, determinowały ich ocenę przez biegłych psychologa i psychiatrę. Biegli, po uzyskaniu danych z wywiadu, przeprowadzeniu badania przedmiotowego oraz analizie obszernej dokumentacji medycznej uznali, że brak jest podstaw do stwierdzenia u badanej całkowitej niezdolności do pracy w okresach wskazanych w art. 68 ust. 1 pkt 1 i 2 ustawy emerytalnej. Konkluzje opinii biegłych w pełni korespondują z orzeczeniem Lekarza Orzecznika z dnia 21 sierpnia 2013 r. i Komisji Lekarskiej z dnia 2 grudnia 2013 r., z których wynika, iż wnioskodawczyni jest wprawdzie całkowicie niezdolna do pracy z powodu schizofrenii paranoidalnej, ale brak jest podstaw do stwierdzenia tej okoliczności przed 20 marca 1981 r. Tego uzasadnionego wynikiem postępowania dowodowego stanowiska Sądu Okręgowego nie mogą podważyć zarzuty apelacji wskazujące, że od najmłodszych lat u wnioskodawczyni

występowały kryteria objawowe schizofrenii paranoidalnej skutkujące całkowitą niezdolnością do pracy. Mimo bowiem wielokrotnych konsultacji specjalistycznych, schorzenie to wówczas nie było u wnioskodawczynie rozpoznawane. Dla stwierdzenia spełnienia przesłanki z art. 68 ust. 1 pkt 3 ustawy emerytalnej wymagany jest wykazanie przez ubezpieczonego istnienia całkowitej niezdolności do pracy, która winna powstać w okresie przed ukończeniem nauki w szkole. Dziecko, które stało się całkowicie niezdolne do pracy i samodzielnej egzystencji po osiągnięciu wieku określonego w art. 68 ust. 1 pkt 1 lub 2 ustawy emerytalnej, nie nabywa prawa do renty rodzinnej na podstawie art. 68 ust. 1 pkt 3 tej ustawy.

Skargę kasacyjną od powyższego wyroku wniosła odwołująca się, zaskarżając go w części, tj. w punkcie I, którym oddalono jej apelację od orzeczenia pierwszoinstancyjnego. Zaskarżonemu wyrokowi zarzuciła naruszenie prawa materialnego, przez niewłaściwe zastosowanie art. 68 ust. 1 pkt 3 ustawy emerytalnej i niezasadne przyjęcie, że do ustalonego i niekwestionowanego w niniejszej sprawie stanu faktycznego wystarczające było dokonanie jego oceny przez pryzmat art. 68 ust. 1 pkt 3 w związku z art. 68 ust. 1 pkt 1 ustawy emerytalnej, podczas gdy konieczne było sięgnięcie także po art. 68 ust. 1 pkt 3 w związku z art. 68 ust. 1 pkt 2 tejże ustawy, albowiem bez względu na to, czy można przyjąć, że H.D. była niezdolna do pracy przed 20 marca 1981 r. (to jest przed ukończeniem przez nią 16 lat), a zatem czy zachodzą przesłanki do przyznania renty rodzinnej na podstawie art. 68 ust. 1 pkt 3 ustawy emerytalnej w związku z art. 68 ust. 1 pkt 1 ustawy, żądanie ustalenia prawa do renty rodzinnej należało ocenić także na podstawie art. 68 ust. 1 pkt 3 ustawy w związku z art. 68 ust. 1 pkt 2 ustawy, skoro wnioskodawczynie po ukończeniu 16 roku życia a przed ukończeniem 25 roku życia kontynuowała naukę w szkole. Ponadto skarżąca podniosła naruszenie przepisów postępowania, które mogło mieć istotny wpływ na wynik sprawy: 1/ art. 386 § 4 k.p.c. w związku z art. 382 k.p.c. w związku z art. 13 § 2 k.p.c., przez nieuchylenie zaskarżonego wyroku i nieprzekazanie sprawy Sądowi pierwszej instancji do ponownego rozpoznania, mimo nierozpoznania przez ten Sąd istoty sprawy - które to uchybienie mogło mieć istotny wpływ na wynik sprawy, albowiem stwierdzenie powstania całkowitej niezdolności do pracy w okresie pobierania nauki w szkole po przekroczeniu 16 roku życia, nie dłużej jednak niż do

ukończenia 25 lat życia, stanowiłoby podstawę do przyznania renty rodzinnej na podstawie art. 65 ustawy emerytalnej w związku z art. 67 ust. 1 pkt 1 ustawy w związku z art. 68 pkt 1 ust. 3 ustawy, a która to okoliczność nie była w rzeczywistości przedmiotem badania przez Sąd pierwszej instancji; 2/ art. 232 zdanie 2 k.p.c. w związku z art. 278 § 1 k.p.c. i w związku z art. 382 k.p.c. w związku z art. 13 § 2 k.p.c., przez nieprzeprowadzenie przez Sąd dowodu z opinii biegłego na okoliczność, czy wnioskodawczyni może zostać uznana za całkowicie niezdolną do pracy i czy ta niezdolność powstała w okresie pomiędzy 16 a 25 rokiem życia w trakcie nauki wnioskodawczyni w szkole - które to uchybienie mogło mieć istotny wpływ na wynik sprawy, albowiem stwierdzenie powstania całkowitej niezdolności do pracy w okresie pobierania nauki w szkole po przekroczeniu 16 roku życia, nie dłużej jednak niż do ukończenia 25 lat życia, stanowi podstawę do przyznania renty rodzinnej na podstawie art. 65 ustawy emerytalnej w związku z art. 67 ust. 1 pkt 1 ustawy w związku z art. 68 ust. 1 pkt 3 ustawy w związku z art. 68 ust. 1 pkt 2 ustawy, zaś do dokonania takich ustaleń w niniejszej sprawie niezbędna jest specjalistyczna wiedza biegłych sądowych z zakresu psychologii i psychiatrii, a także neurologa i choć pomimo faktu, że w postępowaniu dopuszczone zostały trzy opinie biegłych (dwie opinie lekarzy specjalistów psychologa i psychiatry oraz jedna opinia neurologa), żadna z nich nie dotyczy okresu pobierania przez skarżącą nauki po ukończeniu 16 roku życia, a przed ukończeniem 25 lat życia, bowiem ich przedmiotem było zbadanie, czy skarżąca może zostać uznana za całkowicie niezdolną do pracy i czy niezdolność ta powstała przed 20 marca 1981 r., tj. przed ukończeniem przez nią 16 roku życia; 3/ art. 232 zdanie 2 k.p.c. i art. 235 § 1 k.p.c. w związku z art. 382 k.p.c. w związku z art. 13 § 2 k.p.c., przez nieuzyskanie i nieprzeprowadzenie bezpośrednio przez Sąd orzekający dowodu z: (-) dokumentacji medycznej skarżącej znajdującej się w Sanatorium Neuropsychiatrii, Szpitalu Psychiatrycznym oraz Przychodni Zdrowia Psychicznego, (-) dokumentacji szkolnej skarżącej, (-) akt pracowniczych skarżącej - które to uchybienia mogły mieć istotny wpływ na wynik sprawy, albowiem ustalenie spełnienia przesłanek wynikających z art. 68 ust. 1 pkt 3 w związku z pkt 1 i 2 ustawy emerytalnej wymaga precyzyjnego ustalania przebiegu choroby i stanu psychofizycznego osoby ubiegającej się o przyznanie jej renty rodzinnej, a także

okresu powstania całkowitej niezdolności do pracy (do zbadania czego niezbędna jest pełna dokumentacja medyczna takiej osoby), jak również daty ukończenia nauki, co ma kluczowe znaczenie z punktu widzenia powstania niezdolności do pracy w okresie, o którym mowa w art. 68 ust. 1 pkt 2 ustawy emerytalnej (do zbadania czego niezbędna jest dokumentacja szkolna takiej osoby) oraz ewentualnego zatrudnienia takiej osoby (do zbadania czego niezbędna jest dokumentacja pracownicza takiej osoby, zwłaszcza akta pracownicze, umowy, świadectwa pracy); 4/ art. 232 zdanie 2 k.p.c. i art. 235 § 1 k.p.c. w związku z art. 382 k.p.c. w związku z art. 13 § 2 k.p.c., przez nieuzyskanie i nieprzeprowadzenie bezpośrednio przez Sąd orzekający dowodu z dokumentacji medycznej skarżącej znajdującej się w Sanatorium Neuropsychiatrii w K., Szpitalu Psychiatrycznym w S. oraz Przychodni Zdrowia Psychicznego w B.- które to uchybienia mogły mieć istotny wpływ na wynik sprawy, albowiem przeprowadzenie tego dowodu było konieczne do ustalenia, czy skarżąca stała się całkowicie niezdolna do pracy w trakcie nauki szkolnej po 16 roku życia a przed ukończeniem 25 lat życia, co wymagało precyzyjnego ustalania przebiegu choroby i stanu psychofizycznego osoby ubiegającej się o przyznanie jej renty rodzinnej, a także okresu powstania całkowitej niezdolności do pracy (do zbadania czego niezbędna jest pełna dokumentacja medyczna takiej osoby); 5/ art. 232 zdanie 2 k.p.c., art. 382 k.p.c. , art. 236 k.p.c. i art. 286 k.p.c. w związku z art. 227 k.p.c. w związku z art. 13 § 2 k.p.c., przez nieprzeprowadzenie przez Sąd dowodu z uzupełniającej opinii biegłego neurologa dr n. med. J. Ł. na okoliczność jednoznacznego wskazania, czy użyte przez biegłą wyrażenie „padaczka ze znakiem zapytania” oznacza występowanie tej choroby, brak podstaw do uznania, że ubezpieczona na nią cierpi, czy też brak wystarczających danych do uznania, że badana cierpi bądź nie cierpi na tę chorobę - które to uchybienie mogło mieć istotny wpływ na wynik sprawy, albowiem prawo do renty rodzinnej zależy od precyzyjnego ustalenia przebiegu choroby i stanu psychofizycznego skarżącej oraz okresu powstania całkowitej niezdolności do pracy; 6/ art. 328 § 2 k.p.c. w związku z art. 391 § 1 k.p.c. w związku z art. 13 § 2 k.p.c., przez nie zawarcie w uzasadnieniu wyroku wszystkich wymaganych elementów w stopniu pozwalającym na pełną kontrolę kasacyjną zaskarżonego orzeczenia, a w szczególności przez: (-) niewskazanie, na jakich

dowodach Sąd pierwszej i drugiej instancji oparł się przy orzekaniu oraz przyczyn, dla których odmówił wiarygodności i mocy dowodowej innym dowodom, (-) dopuszczenie dowodu z dokumentacji medycznej bez wskazania, z jakiej placówki lub podmiotu świadczącego usługi medyczne dokumentacja ta pochodzi i jakiego okresu dotyczy, w sytuacji gdy wnioskodawczyni ubiegająca się o rentę rodzinną leczyła się w kilku różnych placówkach i podmiotach świadczących usługi medyczne, (-) dopuszczenie dowodu z dokumentacji medycznej bez wskazywania, które dokładnie dowody z dokumentów stały podstawą jego ustaleń - które to uchybienia mogły mieć istotny wpływ wynik sprawy, albowiem prawo do renty rodzinnej zależy od precyzyjnego ustalenia przebiegu choroby i stanu psychofizycznego skarżącej oraz okresu powstania całkowitej niezdolności do pracy, jak również okresu pobierania przez nią nauki, a także ewentualnego jej późniejszego zatrudnienia; 7/ art. 382 k.p.c., art. 281 k.p.c. w związku z art. 13 § 2 k.p.c., przez niewyłączenie biegłego lek. med. M. Ż., który był współautorem opinii z dnia 26 lipca 2014 r., a u którego skarżąca leczyła się w przeszłości oraz niezbadanie czy w stosunku do lek. med. W. B., który był współautorem opinii z dnia 27 stycznia 2015 r., nie zachodzą przesłanki do wyłączenia, skoro pracuje on w „S.Centrum Medyczne” ., gdzie skarżąca pozostaje w trakcie leczenia, - które to uchybienia mogły mieć istotny wpływ wynik sprawy, albowiem wydanie opinii przez biegłego, u którego skarżąca pozostawała na leczeniu wywołuje uzasadnione wątpliwości co do bezstronności biegłego w danej sprawie.

Skarżąca wniosła o uchylenie wyroku w zaskarżonej części i przekazanie sprawy w tym zakresie Sądowi Apelacyjnemu [...] do ponownego rozpoznania i orzeczenia o kosztach procesu, z uwzględnieniem kosztów za instancję kasacyjną.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Skarga kasacyjna zasługuje na uwzględnienie.

Analizę prawidłowości przedmiotowego rozstrzygnięcia rozpocząć wypada od stwierdzenia, że na gruncie unormowań ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (jednolity tekst: Dz.U. z 2017 r., poz. 1383 ze zm.; dalej jako ustawa o emeryturach i rentach z FUS lub ustawa), prawo do renty zarówno z tytułu niezdolności do pracy, jak i renty

rodzinnej, ustawodawca wiąże z podleganiem ubezpieczeniu społecznemu. Powiązanie prawa do renty rodzinnej z ubezpieczeniem społecznym polega na tym, że osoba, po śmierci której powstaje to prawo, musi mieć odpowiednio długi okres ubezpieczenia albo, po osiągnięciu takiego okresu, korzystać ze świadczeń z tego ubezpieczenia - emerytury lub renty (art. 65 ust. 1 ustawy o emeryturach i rentach z FUS). Ubezpieczenie społeczne obejmuje także członków rodziny ubezpieczonego w postaci prawa do renty rodzinnej w razie jego śmierci. Prawo to obejmuje jednak tylko tych członków rodziny, co do których na zmarłym ciążył ustawowy obowiązek ich utrzymania, a którzy nie mieli możliwości zgłoszenia się do własnego ubezpieczenia. Są to, między innymi, dzieci zmarłego. Zgodnie bowiem z art. 68 ust. 1 ustawy o emeryturach i rentach z FUS, dzieci własne, dzieci drugiego małżonka i dzieci przysposobione mają prawo do renty rodzinnej:

- 1) do ukończenia 16 lat;
- 2) do ukończenia nauki w szkole, jeżeli przekroczyły 16 lat życia, nie dłużej jednak niż do osiągnięcia 25 lat życia, albo
- 3) bez względu na wiek, jeżeli stały się całkowicie niezdolne do pracy oraz do samodzielnej egzystencji lub całkowicie niezdolne do pracy w okresie, o którym mowa w pkt 1 lub 2.

Generalnie prawo do renty rodzinnej przysługuje zatem tym dzieciom zmarłego żywiciela, które ze względu na wiek lub pobieranie nauki nie mają możliwości wykonywania pracy zarobkowej lub innej działalności stanowiącej tytuł podlegania ubezpieczeniom społecznym. W konsekwencji tego, także prawo do renty rodzinnej bez względu na wiek przysługuje takiemu dziecku całkowicie niezdolnemu do pracy, jak również niezdolnemu do samodzielnej egzystencji, które nie miało możliwości uzyskania prawa do renty z tytułu niezdolności do pracy, a więc takiemu, które stało się niezdolne do pracy w czasie, gdy nie mogło podlegać ubezpieczeniu społecznemu z powodu wieku lub uczęszczania do szkoły.

Rozbieżność w judykaturze na tle wykładni przepisu art. 68 ust. 1 pkt 3 ustawy o emeryturach i rentach z FUS doprowadziła ostatecznie do podjęcia uchwały w składzie siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z 29 września 2006 r., II UZP 10/06 (OSNP 2007 nr 5-6, poz. 75), stwierdzającej, że dziecko, które stało się całkowicie niezdolne do pracy i samodzielnej egzystencji po osiągnięciu wieku

określonego w art. 68 ust. 1 pkt 1 lub 2 tej ustawy, nie nabywa prawa do renty rodzinnej na podstawie art. 68 ust. 1 pkt 3 tego aktu.

Co do samych okresów, na jakie ma przypadać początek całkowitej niezdolności do pracy osoby ubiegającej się o rentę rodzinną godzi się zauważyć, że intencją ustawodawcy było powiązanie wymienionej w art. 68 ust. 1 pkt 1 ustawy granicy wieku zachowania uprawnień do renty rodzinnej (16 lat) z najniższym wiekiem, od jakiego w świetle art. 190 § 2 k.p. wolno młodzieży podejmować zatrudnienie w charakterze pracownika młodocianego. Celem tego unormowania jest więc zapewnienie środków finansowych młodej osobie do dnia, gdy może ona już samodzielnie zarabiać na swoje utrzymanie, jeżeli nie zamierza uzyskać wyższych kwalifikacji zawodowych w drodze nauki w szkole. W sytuacji kontynuowania nauki po ukończeniu 16 roku życia (co jest powszechne), osobie takiej przysługuje prawo do dalszej wypłaty renty rodzinnej aż do ukończenia nauki, nie dłużej niż do osiągnięcia 25 lat życia. Przez naukę w szkole rozumie się przy tym naukę w szkołach podstawowych, gimnazjach i szkołach ponadgimnazjalnych (publicznych i niepublicznych), szkołach wyższych (państwowych i niepaństwowych), szkołach prowadzonych przez Kościół katolicki, a także pozaszkolnych formach kształcenia, doksztalcania bądź doskonalenia zawodowego (np. w ramach różnego rodzaju kursów lub praktyk zawodowych). W grę wchodzi wszelkie formy kształcenia w systemie stacjonarnym, zaocznym, wieczorowym i korespondencyjnym. Renta rodzinna przysługuje również słuchaczom studiów doktoranckich i studiów podyplomowych (wyroki Sądu Najwyższego z dnia 6 września 2000 r., II UKN 699/99, OSNAPiUS 2002 nr 5, poz. 127 z aprobowaną glosą M. Skąpskiego; dnia 13 stycznia 2006 r., I UK 155/05, OSNP 2006 nr 23-24, poz. 368; z dnia 17 października 2006 r., II UK 73/06, OSNP 2007 nr 21-22, poz. 325 i z dnia 22 stycznia 2008 r., I UK 207/07, OSNP 2009 nr 5-6, poz. 74). Okres pobierania nauki pojmowany jest zaś szeroko, gdyż obejmuje nie tylko okres efektywnego uczestniczenia w zajęciach objętych programem nauczania, ale także okres wakacji, urlopu zdrowotnego dla ucznia szkoły średniej czy urlopu dziekańskiego dla studenta wyższej uczelni (wyrok Sądu Najwyższego z dnia 3 października 2000 r., II UKN 739/99, OSNAPiUS 2002 nr 9, poz. 215), jak również przerw w edukacji wynikających ze skreślenia z listy uczniów i ponownego przyjęcia

w ich poczet (wyroki Trybunału Ubezpieczeń Społecznych z dnia 26 kwietnia 1968 r., III TR 1772/67, OSPiKA 1969 nr 12, poz. 250 i z dnia 29 listopada 1967 r., IV TR 95/76, niepublikowany oraz uchwała Sądu Najwyższego z dnia 28 stycznia 1986 r., II UZP 47/85, OSNCP 1986, poz. 204, nawiązująca do wyroków Sądu Najwyższego z dnia 29 stycznia 1981 r., II URN 7/81, niepublikowanego i z dnia 27 kwietnia 1982 r., II URN 74/82, OSNCP 1982 nr 11-12, poz. 176, a także wyroki tego Sądu z dnia 6 maja 1986 r., II URN 45/86, PiZS 1986 nr 10-11, s. 83, z dnia 16 kwietnia 1999 r., II UKN 571/98, niepublikowany, z dnia 3 października 2000 r., II UKN 739/99, OSNAPIUS 2002 nr 9, poz. 215 i z dnia 24 listopada 2004 r., I UK 3/04, OSNP 2005 nr 8, poz. 116). Bez znaczenia pozostaje przyczyna wydłużenia czasu nauki czy studiowania, ale za niewystarczające należy uznać samo zapisanie się do szkoły lub na studia, jeżeli dziecko nie uczestniczy w żadnych zajęciach, nie pisze prac kontrolnych, nie uzyskuje zaliczeń i nie przystępuje do egzaminów, co ostatecznie powoduje skreślenia go z listy uczniów czy studentów (wyroki Sądu Najwyższego z dnia 5 lipca 2012 r., I UK 65/12, LEX nr 1231467; z dnia 3 sierpnia 2012 r., I UK 96/12, LEX nr 1226829; z dnia 13 maja 2014 r., I UK 414/13, OSNP 2015 nr 8, poz. 115).

Warunek uprawniający do renty rodzinnej dzieci, które przekroczyły 16 lat życia, jest formułowany w art. 68 ust. 1 pkt 2 ustawy, nie jako "uczęszczanie do szkoły", lecz jako okres trwający "do ukończenia nauki w szkole", nie dłużej jednak niż do osiągnięcia 25 lat życia. W konsekwencji wobec osób dorosłych, o których mowa w art. 68 ust. 1 pkt 3 tego aktu, okres powstania całkowitej niezdolności do pracy ma przypadać na czas do ukończenia nauki w szkole, przy czym proces ten nie może trwać dłużej niż do ukończenia 25 roku życia. Przewidziany w tym przepisie warunek prawa dziecka do renty rodzinnej bez względu na wiek jest zatem spełniony, jeżeli - mimo całkowitej niezdolności do pracy powstałej w tym czasie - dziecko zmierzało do ukończenia nauki.

Odnosząc powyższe rozważania do realiów niniejszej sprawy wypada stwierdzić, że Sady orzekające nieprawidłowo określiły okres, na jaki powinien przypaść początek całkowitej niezdolności do pracy H. D. Jako datę końcową tego okresu przyjęły bowiem dzień ukończenia przez wnioskodawczynię 16 roku życia, podczas gdy także po tej dacie odwołująca się kontynuowała edukację w szkole

podstawowej, a nawet – jak wskazano w skardze kasacyjnej – rozpoczęła naukę w szkole zawodowej na kierunku ceramiki ozdobnej. Okoliczności te wymagały poczynienia stosownych ustaleń i rozważenia uprawnień wnioskodawczynie do renty rodzinnej nie tylko w kontekście art. 68 ust. 1 pkt 3 w związku z pkt 1, ale także art. 68 ust. 1 pkt 3 w związku z pkt 2 ustawy o emeryturach i rentach z FUS.

Sąd Najwyższy w obecnym składzie podziela prezentowany wielokrotnie w judykaturze pogląd, że nieustalenie podstawy faktycznej wyroku sądu drugiej instancji oznacza, że zarzut niewłaściwego zastosowania prawa materialnego, w rozumieniu art. 398³ § 1 pkt 1 k.p.c., odnoszący się do przepisów powołanych w podstawie prawnej takiego wyroku, jest uzasadniony. Brak ustaleń faktycznych, koniecznych do rozstrzygnięcia sporu, jest nie tylko mankamentem uzasadnienia, ale usprawiedliwia także materialnoprawne zarzuty skargi kasacyjnej. Nie jest bowiem możliwe prawidłowe zastosowanie prawa materialnego (dokonanie prawidłowej subsumcji) bez zgodnego z prawem (procesowym) ustalenia podstawy faktycznej rozstrzygnięcia (wyroki Sądu Najwyższego z dnia 26 czerwca 2001 r., III CKN 400/00, LEX nr 52360; z dnia 9 grudnia 2004 r., I UK 119/04, z dnia 28 lutego 2006 r., III CSK 135/05, LEX nr 201033; z dnia 11 kwietnia 2006 r., I PK 164/05, Monitor Prawa Pracy 2006 nr 10, s. 541; z dnia 9 lutego 2007 r., I PK 222/06, OSNP 2008 nr 11-12, poz. 159; z dnia 19 marca 2008 r., I PK 256/07, OSNP 2009 nr 15-16, poz. 192; z dnia 9 maja 2008 r., II PK 316/07, OSNP 2009 nr 19-20, poz. 250; z dnia 4 listopada 2008 r., II PK 100/08, OSNP 2010 nr 9-10, poz. 108; z dnia 10 marca 2011 r., II PK 241/10, LEX nr 81752; z dnia 16 czerwca 2011 r., I PK 272/10, LEX nr 1001283; z dnia 4 kwietnia 2013 r., II PK 237/12; z dnia 19 lutego 2014 r., II PK 130/13, LEX nr 1460978).

Taka sytuacja ma miejsce w przedmiotowej sprawie. Sądy obu instancji nie dokonały bowiem wyczerpujących ustaleń w zakresie końcowej daty, na jaką powinna przypaść całkowita niezdolności do pracy wnioskodawczynie, będąca warunkiem nabycia prawa do renty rodzinnej z art. 68 ust. 1 pkt 3 w związku z pkt 1 i 2 ustawy o emeryturach i rentach z FUS. Opisane wyżej wady analizowanego orzeczenia uniemożliwiają Sądowi Najwyższemu merytoryczną ocenę prawidłowości zastosowania i wykładni wskazanych w podstawie skargi kasacyjnej przepisów prawa materialnego. Kontrola taka jest bowiem możliwa i sensowna

jedynie w wypadku istnienia prawidłowych ustaleń faktycznych. Z tych względów, zgodnie ze wskazanym wyżej stanowiskiem judykatury, podstawę naruszenia prawa materialnego należy uznać za w pełni uzasadnioną.

Słuszne są także kasacyjne zarzuty naruszenia prawa procesowego przy ferowaniu zaskarżonego wyroku.

Jak trafnie zauważyła skarżąca, czyniąc błędne założenia co do konieczności powstania u wnioskodawczynie całkowitej niezdolności do pracy do dnia ukończenia przez nią 16 roku życia, Sądy orzekające w sprawie - z obrazą art. 232 zdanie 2 k.p.c. w związku z art. 278 § 1 k.p.c. i w związku z art. 382 k.p.c. w związku z art. 13 § 2 k.p.c. – nieprawidłowo ukierunkowały postępowanie dowodowe, zwłaszcza w zakresie dowodu z opinii biegłych lekarzy, co do spełnienia przez odwołującą się ustawowej przesłanki nabycia prawa do renty rodzinnej.

Należy też zgodzić się ze skarżącą, że w kontekście unormowań art. 232 zdanie 2 k.p.c. i art. 235 § 1 k.p.c. w związku z art. 382 k.p.c. w związku z art. 13 § 2 k.p.c., w sprawie o rentę rodzinną po zmarłym żywicielu, gdy przedmiotem sporu jest istnienie i moment powstania u osoby ubiegającej się o to świadczenie całkowitej niezdolności do pracy i niezdolności do samodzielnej egzystencji, celowe jest, by przed zasięgnięciem opinii biegłych lekarzy sąd dopuścił i przeprowadził dowód z całej dokumentacji medycznej (zwłaszcza z okresu, na jaki niezdolność ta ma przypaść), a także dokumentacji szkolnej i pracowniczej, która dodatkowo może posłużyć biegłym do poczynienia pewnych spostrzeżeń i oceny stanu zdrowia psychicznego wnioskodawcy w tym czasie. Wskazywane w uzasadnieniu skargi kasacyjnej trudności odwołującej się w kontynuowaniu nauki i ukończeniu szkół oraz wykonywaniu zatrudnienia dłużej niż przez kilka dni, mogą bowiem stawiać pod znakiem zapytania rzeczywistą zdolność skarżącej do pracy na ogólny rynek. Sąd ubezpieczeń społecznych, rozpoznający sprawę o przyznanie dziecku renty rodzinnej, nie może oprzeć się jedynie na dacie rozpoznania (wykrycia) choroby będącej główną przyczyną obecnie stwierdzanej jego całkowitej niezdolności do pracy. Konieczne jest ustalenie, kiedy schorzenie to (czyli schizofrenia paranoidalna) faktycznie powstało, jak rzutowało na zdolność wnioskodawczynie do pracy w okresach wskazanych w art. 68 ust. 1 pkt 1 i 2 ustawy o emeryturach i

rentach z FUS oraz jaki wpływ na ową zdolność miały inne, datujące się od dzieciństwa zaburzenia sprawności organizmu ubezpieczonej.

W związku z kasacyjnym zarzutem naruszenia art. 382 k.p.c. oraz art. 281 k.p.c. w związku z art. 13 § 2 k.p.c., rozważenia wymaga także kwestia istnienia podstaw do wyłączenia od sporządzenia opinii w sprawie lekarzy, pod których opieką pozostaje skarżąca. Przy wydawaniu opinii biegły musi bowiem zachować bezstronność. Oparcie rozstrzygnięcia sądu w sprawie dotyczącej prawa do renty rodzinnej na opinii biegłego, który podlegał wyłączeniu, może prowadzić do naruszenia przepisów prawa materialnego normujących przesłanki przyznania tego świadczenia. Zgodnie z art. 281 k.p.c. stronie przysługuje uprawnienie do zgłoszenia żądania wyłączenia biegłego z przyczyn, z jakich można żądać wyłączenia sędziego (odesłanie do art. 49 k.p.c.), w terminie prekluzyjnym od chwili powzięcia wiadomości co do osoby wyznaczonej na biegłego do czasu ukończenia przez biegłego czynności (utożsamianego z chwilą złożenia przez niego opinii lub żądanego przez sąd ustnego wyjaśnienia opinii – art. 286 k.p.c.). Jednakże w przypadku zgłoszenia takiego wniosku dopiero po rozpoczęciu przez biegłego czynności, na stronie spoczywa obowiązek uprawdopodobnienia przesłanek z art. 281 zdanie drugie k.p.c., a więc tego, że przyczyna wyłączenia powstała później lub że przedtem nie była znana stronie. Ponadto, pomimo braku wyraźnego unormowania w tej materii, przyjmuje się konieczność wyłączenia biegłego z urzędu w każdym stanie sprawy w razie wystąpienia którejś z przyczyn wyłączenia wskazanych w odpowiednio stosowanym art. 48 k.p.c., i to bez ograniczeń czasowych (wyrok Sądu Najwyższego z dnia 25 marca 1975 r., II CR 55/76, OSNC 1976 nr 5, poz. 110 i uchwała z dnia 21 listopada 2006 r., III CZP 76/06, Biul. SN 2006 nr 11, poz. 12). Opinia biegłego, który został w sprawie po złożeniu opinii wyłączony, powinna zostać uznana za niebyłą na wzór dowodów przeprowadzonych w postępowaniu następnie zniesionym (wyrok Sądu Najwyższego z dnia 27 maja 1976 r., I PR 64/76, LEX nr 7830). W świetle art. 49 k.p.c. w związku z art. 281 k.p.c. strona może żądać wyłączenia biegłego, jeżeli istnieją okoliczności tego rodzaju, że mogłyby wywołać uzasadnioną wątpliwość co do bezstronności biegłego w danej sprawie. Taką okolicznością mógłby być emocjonalny stosunek biegłego do strony związany z faktem wcześniejszego

korzystania przez tę stronę z usług lekarskich tegoż biegłego. Oczywiście okoliczność ta powinna zostać wykazana przez skarżącą i to w czasie, o jakim mowa wyżej. Jeśli w niniejszej sprawie poczynienie ustaleń co do faktów decydujących o możliwości przyznania wnioskodawczyni prawa do renty rodzinnej wymagało specjalistycznej wiedzy medycznej, a stanowiące podstawę dla tych ustaleń opinie medyczne wydane zostałyby przez biegłych, co do których istniały uzasadnione wątpliwości odnośnie ich bezstronności, oparcie owych ustaleń na takich opiniach i niepowołanie - z naruszeniem art. 378 § 1 k.p.c. w związku z art. 286 k.p.c. - innych specjalistów z zakresu właściwych dziedziny medycyny stanowiłoby obrazę wskazanych przez skarżącą przepisów postępowania, mogącą mieć istotny wpływ na wynik sprawy.

Podzielając kasacyjne zarzuty naruszenia prawa materialnego, a także procesowego przy ferowaniu zaskarżonego wyroku, Sąd Najwyższy z mocy art. 398¹⁵ § 1 k.p.c. oraz art. 108 § 2 k.p.c. w związku z art. 398²¹ k.p.c. orzekł jak w sentencji.

kc